

Kāpēc skolai ir vajadzīgas globālās zināšanas?

Dr.sc.pol. Visvaldis Valtenbergs, Vidzemes Augstskola
speciāli laikrakstam "Izglītība un kultūra"

Aizvadītie gadi mums lika pārlicināties, cik liela ietekme pie mums var būt notikumiem citās pasaules valstīs un starptautiskajos finanšu tirgos. Arī pašiem vajadzētu apdomīgi izmantot tās iespējas, kuras pasaule mums piedāvā, vienlaikus mazinot cēloņus problēmām nākotnē. Globālā izglītība skolai var sniegt ne tikai zināšanas par vides aizsargāšanu, ilgtspējīgu dabas resursu pārvaldīšanu, nevienlīdzības samazināšanu un cilvēktiesību aizsardzību. Tā paver jaunus ieskatus, mazina spriedzi klasē un palīdz izveidot pievilcīgu skolas piedāvājumu.

Ieguvumi no globālās izglītības var būt teorētiski, praktiski un pragmatiski. Taču, vispirms par to, kas ir globālā izglītība... Lai arī definīcijas atšķiras, var teikt, ka globālā izglītība pašos pamatos ir zināšanas, prasmes un attieksmes, kas nepieciešamas, lai orientētos mūsdienu pasaules norisēs, spētu pieņemt pamatotus lēmumus un aktīvi rīkotos. Galvenās globālās izglītības tēmas ir ekonomiskā, sociālā un vides ilgtspēja, vērtības un uzskati, cieņa pret dažādo, vienlīdzīgas iespējas un cilvēktiesības, savstarpējā mijiedarbība, konfliktu nepieļaušana un to risināšana, pilsoniskā līdzdalība un aktīva rīcība.¹

Globālā izglītība nav jauna veida izglītība. Tā izceļ dažādu valstu savstarpējo mijiedarbību, skaidro iesaistīto pušu līdzatbildību un akcentē globālās humanitārās vērtības. Daudziem šķiet, ka globālā izglītība ir kritiskais ķēdes posms 21.gs. problēmu atrisināšanai caur solidaritātes, iekļaušanas, sadarbības un vienlīdzības vērtībām.

1. attēls. Globālajās izglītības ienākšanai skolās ir teorētiski, praktiski un pragmatiski ieguvumi.

Jauni ieskati un globālā attapība

Līdz šim aktīvākie spēlētāji Latvijas globālās izglītības laukā ir bijuši nevalstisko organizāciju pārstāvji, kuri rīkojuši izglītojošus pasākumus, izstrādājuši mācību materiālus. Ieguldījumu šajā jomā devis Izglītības attīstības centrs (IAC), Asociācija izglītība ilgtspējīgai attīstībai, GLEN Latvia, HomoEcos. Nesen publicētajā IAC un partneru sagatavotajā Ziņojumā par

¹ Plašāks pārskats par globālās izglītības saturu sniegts - Saleniece, I. (2012) Ievads Attīstības/globālā izglītībā – braucamrīks jauniem ceļiem. Attīstības/globālās izglītības satura jautājumi. *Vadlīnijas attīstības/globālajā izglītībā.* Izglītības Attīstības centrs. Pieejams: <http://www.globalizglitiba.lv/assets/Uploads/Globala-izglitiba/IzveKas-ir-AIGI.pdf>. Aplūkots 20.12.2013. Globālās izglītības tematikai veltīti arī *Izglītība un Kultūra* iepriekšējie raksti. Sk., piemēram, Irbīte, I., Ugaine, L. (06.06.2013) Globālā izglītība – tavas skolas iespēja. *Izglītība un Kultūra*. Pieejams: <http://www.globalizglitiba.lv/assets/Uploads/Globala-izglitiba/IK-06.06.2013.pdf>

attīstības/globālās izglītības aspektiem sociālo zinātņu mācību priekšmetos (2013)² secināts, ka globālās izglītības tēmas kopumā saskan ar Latvijā noteiktajiem izglītības mērķiem un vairākas tēmas atspoguļojas esošajos pamatskolas un vidusskolas standartos. Pamatizglītībā globālās izglītības saturs visvairāk ir sociālo zinību, Latvijas vēstures, pasaules vēstures ģeogrāfijas, bioloģijas, mājturības, tehnoloģiju un ētikas mācību priekšmetu standartos, bet vidējā izglītībā globālās izglītības saturs visvairāk izpaužas Latvijas un pasaules vēstures, ģeogrāfijas, politikas un tiesību un kulturoloģijas mācību priekšmetu standartos.³ Galvenās caurviju tēmas ir dažādība, nodarbošanās un darba apstākļu dažādība bagātajās un nabadzīgajās zemēs. Mazāk vietas atvēlēts cilvēktiesībām un sociālajam taisnīgumam vai arī šo tēmu atsegums ir lokāli orientēts. Tāpēc svarīgi rosināt skolēnu interesi par sociālajām tēmām un cilvēkdrošību, sākot ar savu mājsaimniecību, pašvaldību un valsti. Neskatoties uz ekonomiskā izrāviena retoriku sociālie rādītāji Latvijā ir satraucoši.⁴

Globālā līmenī sociālā taisnīguma tēma parādās dažādos dzīves aspektos. Tomēr viegli uztverama un interesi raisoša ir taisnīgās tirdzniecības tēma par to, kā veidojas lietu vērtība un kas no tā iegūst. Ieskatu taisnīgās tirdzniecības idejā ļauj paplašināt arī īpaši izglītojoši video, piemēram, "Stāsts par lietām"⁵. Pēc šī video noskatīšanās ir lietderīgi pārrunāt - kā skolēnu lēmumus iepirkties starptautiskas ķēdes veikalā ietekmē vietējos ražotājus. Caur ciema perspektīvu uz valsts mēroga statistiku ļauj paskatīties arī *NeoGeo.lv* infografikas "Ja Latvija būtu viens ciems",⁶ *WorldMapper* tematiskās kartes⁷ un Pasaules Dabas Fonda ekoloģiskās pēdas kalkulators.⁸ Par iecienītu rīku manās nodarbībās kļuvis interaktīvā statistikas vizualizācijas rīks *GapMinder*,⁹ ar kura palīdzību demonstrēju, kā laika gaitā mazinājušās atšķirības starp tā saucamajām "attīstītajām valstīm" un "attīstības valstīm." *GapMinder* izveidoja Zviedrijas Karolinskas Institūta profesors Hanss Rozlings, lai cīnītos pret statistikas mītiem un attēlot datus viegli uztveramā formā. *GapMinder* simulācijas uzskatāmi parāda, ka Āfrikas kontinenta valstu vidū atšķirības ir ievērojamas, tieši tāpēc mums jāatturas no vispārinājuma "Āfrika" lietošanas, savukārt turīgāko iedzīvotāju grupu dzīves līmenis "attīstības valstīs" dažās valstīs ievērojami pārsniedz tā saucamo "attīstīto valstu" vidējos rādītājus. *GapMinder* ļauj pārliecināties arī par noteiktām saistībām starp politiskiem un ekonomiskajiem rādītājiem. Tā piemēram, lai arī demokrātijas līmenis nav cieši saistīts ar valsts ekonomiskās attīstības līmeni, demokrātiskākās valstīs ir augstāki sabiedrības un ekonomikas ilgspējas rādītāji. Šādu un citu līdzību sakarību pamanīšana rosina studentus

² IAC, LeedsDec, Mondo (2013) *Ziņojums par attīstības/globālās izglītības aspektu izpēti sociālo zinātņu mācību priekšmetos*. Saīsinātā versija. Pieejams: <http://www.globalizglitiba.lv/assets/GlobalaIzglitiba/mateirli/GIPetijumaisaiskopsavilkums1j.unis13LV.pdf>. Aplūkots 14.12.2013.

³ Eiropas mēroga apsekojumā globālās izglītības jautājumi parādās tādos priekšmetos kā ģeogrāfija (74%), vēsture (44%), vides zinības (44%), pilsonība (34%) – vai arī kā mācību programmu caurviju temati (66%). Concord/Deep/Def (2009). *Development Education in School Curriculum in EU*. Pieejams: http://www.kehys.fi/julkaisut/concordin-julkaisut/development-education-and-the-school-curriculum-in-the-european-union-concord-deep-2009/files/6-de_and_school_curriculum_report2009final.doc/attachment_download/attachedFile. Aplūkots 15.12.2013.

⁴ Noderīgs papildus resurss pedagogiem par sociālās politikas un cilvēkdrošības aktualitātēm Latvijā uz citu valstu fona ir: Rajevska, F. (red). (2013) *Sociālā cilvēkdrošība: spēju attīstība, sadarbība, iekļaušana*. Valsts pētījumu programma "Nacionālā identitāte." Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

⁵ "Stāsts par lietām". Pieejams: <http://www.youtube.com/watch?v=UPoV7Zl2xyU>. Aplūkots 15.12.2013.

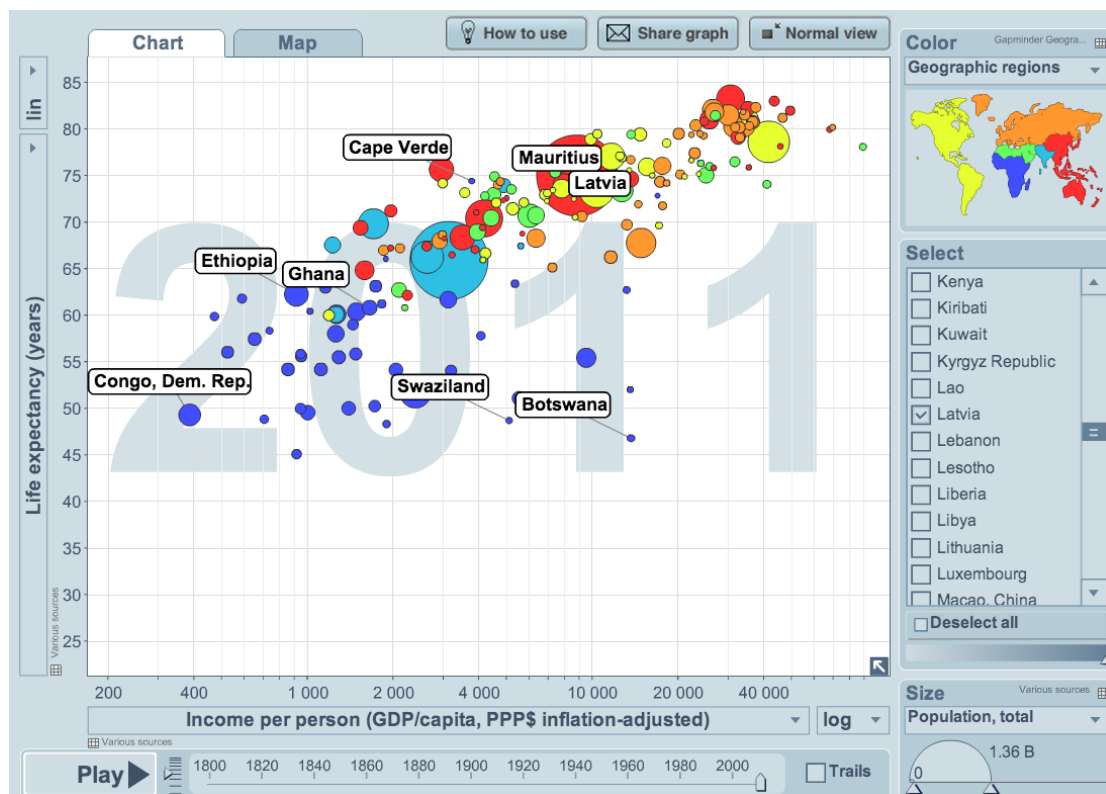
⁶ *NeoGeo.lv* Infografikas, http://neogeo.lv/?page_id=9650. Aplūkots 15.12.2013.

⁷ *WorldMapper*: The world as you've never seen it before. Pieejams: <http://www.worldmapper.org/>. Aplūkots 15.12.2013.

⁸ Ekoloģiskās pēdas nospieduma kalkulators, Pasaules Dabas fonds. Pieejams: <http://www.pdf.lv/epeda/epeda.html>. Aplūkots 15.12.2013.

⁹ *GapMinder*, www.gapminder.org. Aplūkots 15.12.2013.

meklēt papildus informāciju par valstīm, analizēt to un izvērtēt interpretācijas. Tas ir ceļš uz globālo attapību.

2. attēls. GapMinder ir brīvpieejas statistikas vizualizācijas rīks, kas palīdz attēlot statistiku draudzīgā veidā un sagraut mītus par statistikas vidējo rādītāju izmantošanu.

Spriedzes mazināšana un atvērtā domāšana

Nereti izglītības sistēma tiek kritizēta par to, ka tā ir vairāk orientēta uz faktiem nevis vērtībām un attieksmēm. Tāpēc tā nespēj sniegt dzīves prasmes ikdienišķās situācijās. Globālā izglītība savos pamatos ir izteikta vērtību izglītība. Paveroties valstu robežām mums būs jādzīvo intensīvā saskarsmē ar dažādiem cilvēkiem t.sk. arī cilvēkiem no citām kultūrām. Tāpēc svarīgi ir spēt saprast un novērtēt dažādus redzes viedokļus, kurus ietekmējusi cilvēka pieredze, kultūra, vēsture vai varas attiecības. Globālā izglītība ienāk klasēs caur interaktīvām mācību metodēm, ārzemju viesu un NVO apmeklējumiem.

Ņemot vērā, ka skolas mācību grāmatas tikpat kā nemaz nav atvēlēta vieta attīstības valstu cilvēkiem, viņu balsīm un stāstiem un mediji bieži vien izvēlas atražot eurocentriskus viedokļus, mums jāmeklē uzrunājošāki veidi, kā sevi un skolēnus izsist no ierastās orbītas. Šim nolūkam īpaši noder filmas, piemēram, filma “Netūrās, skaistās lietišas” (2002) par nedokumentētā nigēriešu imigranta Okves cilvēku orgānu pagrīdes tirdzniecībā.¹⁰ Mums ir svarīgi kultivēt empātiju, tāpēc līdztekus tiešas pieredzes gūšanai par dažādiem dzīves apstākļiem svarīgi ir prāta līdzsvarošanas paņēmieni t.sk. meditācijas tehnikas. Eksperimentāli piemēri un klīniski novērojumi liecina, ka šīs tehnikas patiešām palīdz mazina spriedzi klasē, uzlabo attiecība ar kolēģiem un pat paaugstina skolēnu akadēmisko sniegumu.¹¹

Pievilcīgs piedāvājums

Tomēr, ja šobrīd neuzrunā atvērtība, globālā izglītība var būt arī jūsu pragmatiska izvēle.

¹⁰ “Dirty Pretty Things” (2002) <http://www.imdb.com/title/tt0301199/>

¹¹ Kopsavilkums par nesējumiem pētījumiem šajā jomā Chiesa A., Serretti A., (2010) A systematic review of neurobiological and clinical features of mindfulness meditations. *Psychological Medicine*, 40, pp. 1239-1252.

Pieaugot konkurencei starp skolām, tām ir svarīgi pozicionēties pievilcīgā veidā. Globālā izglītība var būt kā garšīga rozīne kopīgajā skolas piedāvājumā. Paralēles varētu vilkt ar pasaules ekoskolu kustību, kur zaļā identitāte kļuvusi ne tikai par skolas zīmolu, bet arī par stratēģiju.¹² Uzskatāms piemērs ekoskolu kustībai ir arī Vidzemes Augstskola (ViA), kas 2013. gadā kļuva par Baltijā pirmo augstākās izglītības iestādi ar eko statusu. Eko-augstskolas status atbilst arī organizācijas stratēģiskajai identitātei un ļauj tai pozicionēties kā augstskolai, kurā ikviens var iegūt dzīvu, autentisku pieredzi, praktiski ievirzītās kvalitatīvas studiju programmās kombinējot lokālās un globālās zināšanas par ilgtspējīgas attīstības aspektiem. Augstskolai kā organizācijai tas nozīmē resursu ilgtspējīgu izmantošanu, t.sk. pāreju uz elektroniskajām sistēmām papīra vietā un dažādus pasākumus rēķinu mazināšanai. Lai pozitīvi ietekmētu personāla uzvedību, ikgadējā konkursā par ekonomiskāko studentu viesnīcu, tie studenti, kuru viesnīca patērējusi vismazāk ūdens, saņem ikmēneša dzīvošanas maksas atlaides. Var teikt, ka globālās izglītības “sākuma komplekti” ir dažādi. Minimālajā komplektā – tā var būt arī viena audzināšanas stunda, maksimālajā – visas skolas stratēģija. Abos “komplektos” globālā izglītība rada pievilcīgu skolas piedāvājumu.

Pamanīt ziloni trauku veikalā

Globālā izglītība savā ziņā ir pētījums par to, kam ir vara un kam tās nav. Mēs dzīvojam laikā, kurā pārāk daudz risinājumu tiek akli uzticēti tehnoloģijām un brīvajam tirgum, nevis cilvēku kopdarbībai līdz tam, ka vairs nevaram vai negribam saskatīt varas attiecības un politiku. Lielbritānijas globālās izglītības eksperts Pīters Deviss šo situāciju pielīdzina ziloņa ienākšanai trauku veikalā.¹³ No sākuma pārdevējas cenšas būt politikorektas un izlikties, ka ziloņa veikalā nemaz nav. Kad zilonis kļūst skaļāks, to piesauc tikai netieši. Tikai tad, kad zilonis jau ir sabradājis lielāko daļu porcelāna, tam kautrīgi palūdz uzvesties klusāk. Globālā politika ietekmē visus nozīmīgākos attīstības jautājumus, tomēr mūsu zināšanas par globālās politikas jautājumiem nav pietiekamas. Nesen publicētais ziņojums par Attīstības/globālās izglītības klātbūtni skolās atklāj, ka globālās izglītības tematika ir mazāk pārstāvēta tieši politikas un tiesību priekšmetos.¹⁴ Šī būtu iespēja priekšmetu papildināt ar praktiskām kompetencēm, kas jauniešiem nepieciešamas līdzdalībai un informācijas analīzei.

Nesen kopā ar studentiem skatījāmies zināmās filmas “Volstrīta” turpinājumu - “Volstrīta 2. Nauda nekad neguļ” (2010). Filma bija par divu paaudžu baņķieru darbību Globālās finanšu krīzes priekšvakarā. Apspriežot filmu, secinājām, ka Latvijas sabiedrībā izpaliek kvalitatīvas debates par daudzu sabiedrisko norišu dziļāko cēlonību. Bieži vien politiskie notikumi tiek vai nu pasniegti klaji negatīvā veidā, reducēti uz pseido idejām vai otršķirīgu vietējo personāliju apspriešanu, bet īstās cēlonības paliek apslēptas. Aiz pompozām dekorācijām slēpjas svarīgākie jautājumi par brīvā kapitāla plūsmu uzraudzību, centrālo banku un valdību pilnvarām noteikt akciju tirgus dalībnieku rīcības brīvību, valstu savstarpējiem norēķiniem par enerģiju un vērtīgiem resursiem. Uz pierādījumiem balstītu politiku veidošana nav tik “izklaidējoša nodarbe” kā partiju un personību apspriešana televīziju ekrānos, bet tieši šīs prasmes būs nepieciešamas 21. gs. politologiem, kuram jārada institucionāli risinājumi klimata pārmaiņu, naftas resursu izsīkuma un ekonomikas izaugsmes robežu punktos. Diemžēl

¹² Vides izglītības fonds. Ekoskolu programma. <http://www.videsfonds.lv/lv/ekoskolas>

¹³ IAC, LeedsDec, Mondo (2013) *Ziņojums par attīstības/globālās izglītības aspektu izpēti sociālo zinātņu mācību priekšmetos*. Saīsinātā versija. Pieejams: <http://www.globalaizglitiba.lv/assets/GlobalaIzglitiba/mateirli/GIPetijumaisaiskopsavilkums1junis13LV.pdf>.

¹⁴ IAC, LeedsDec, Mondo (2013) *Ziņojums par attīstības/globālās izglītības aspektu izpēti sociālo zinātņu mācību priekšmetos*. Saīsinātā versija. Pieejams: <http://www.globalaizglitiba.lv/assets/GlobalaIzglitiba/mateirli/GIPetijumaisaiskopsavilkums1junis13LV.pdf>. Aplūkots 14.12.2013. Ziņojumā tika padziļināti aplūkotas 3 valstis – Latvija, Igaunija un Apvienotā Karaliste, kā arī iekļauti arī citu ES valstu – Austrijas, Čehijas, Francijas, Kipras, Lietuvas, Nīderlandes, Polijas, Slovēnijas, Somijas, Vācijas prakses piemēri.

politikas un tiesību priekšmets daudzās skolās ir atstāts izvēles ziņā. Intereses atjaunošana par politiku šobrīd primāri jāsaista ar neierobežota kapitālisma radīto individuālisma un konkurences līdzsvarošanu ar sadarbības, altruisma un iekļaušanas mehānismiem. Situācijas, kurās jautājumi par patiesajiem varas nesējiem, tiek paslaucītas zem deķīša politikorektuma vai nezināšanas pēc ir visai ierasta parādība. Tomēr, ja ziloni nevar izdzīt no trauku veikala pavisam, tad var viņam likt sajusties neērti. Globālā izglītība šajā ziņā var būt visai ietekmīgs līdzeklis.

3. attēls. Ziloņa palaidnības globālajā trauku veikalā neviens netraucēs, ja nepievērsīsim nopietnu uzmanību varas jautājumiem.

Attēls no: <http://www.oksancia.com/news/email-which-made-me-so-honored/>

Raksts sagatavots projekta „Globālā dimensija sociālo zinātņu mācību priekšmetos” (Nr.DCI-NSAED/2012/280-401) ietvaros ar Eiropas Savienības finansiālu atbalstu. Par šīs publikācijas saturu atbild biedrība „Izglītības attīstības centrs” un tas nevar tikt uzskatīts par Eiropas Savienības viedokli.

